

kaldı. Ardından Ahlat seferine çıkan Selâhaddin Ahlat'ı almaktan umut kesip tekrar Musul'a döndü. Bu sırada ağır bir hastalığa yakalanıp Harran'a çekildi (1 Şevval 581 / 26 Aralık 1185). İyi kalpli bir hükümdar olan Mesud, Selâhaddin'in hasta olduğunu duyunca Kadı Bahâeddin İbn Şeddâd ile Bahâeddin er-Rebîb'i barış talebiyle Harran'a gönderdi. İmâdüddin Zengî'nin aracılığıyla 9 Zilhicce 581'de (3 Mart 1186) antlaşma sağlandı. Buna göre Büyük Zap suyunun doğusundaki topraklar Selâhaddin'e bırakılacak, buna karşılık iki Zap suyu arasındaki toprakların bir kısmı Mesud'un olacaktı. Musul'da basılan sikkelerde Selâhaddin'in adına yer verilecek, Selçuklular adına okunan hutbe artık Selâhaddin adına okunacak, Mesud sultan istediği zaman askerî yardımda bulunacaktı. Nitekim III. Haçlı Seferi sırasında Mesud, Selâhaddin'i desteklediği gibi 587-588 (1191-1192) yıllarında Kudüs'ün surlarıyla kalesinin inşasında mahir taşçılar ve kireç ustaları gönderip yardım etti. Ayrıca Selâhaddin ile görüşerek Muizzüddin Sencer Şah'ın elindeki Sincar'ı almak istediye de başarılı olmadı (587/1191).

Mesud, Selâhaddin'in ölüm haberini alınca (589/1193) ileri gelen devlet adamlarını çağırıp izlenecek politika konusunda fikirlerini sordu. Tarihçi İbnü'l-Esir'in kardeşi Mecdüddin hemen el-Cezîre'ye sefer düzenlenmesini istedi. Mücâhidüddin Kaymaz bu fikre karşı çıkarak Sincar hâkimi İmâdüddin Zengî, el-Cezîre hâkimi Muizzüddin Sencer Şah, Erbil hâkimi Muzafferüddin Kökböri ile görüşülüp onların da kendi saflarına çekilmesini ve birlikte hareket edilmesini teklif etti. Mesud, Kaymaz'ın fikrini benimseyip bir süre Musul'da kaldı. Bu sırada Eyyübî Hükümdarı I. el-Melikü'l-Âdil Harran'a yerleşti ve çeşitli şehirlerden asker getirtip burada büyük bir güç haline geldi.

Selâhaddin'in hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmek için Musul'dan Nusaybin'e hareket eden Mesud yolda hastalandı. Nusaybin'de II. İmâdüddin Zengî ile buluşup onunla birlikte Tel Mavzen'e gitti. Buradan Urfa üzerine yürüyecekleri sırada el-Melikü'l-Âdil barış isteğinde bulundu; Urfa, Harran, Rakka ve iktâi olan diğer yerlerin kendisine bırakılmasını istedi. Fakat bu teklifi kabul edilmedi.

Mesud, Tel Mavzen'de iken hastalığı ağırlaştığı için Mücâhidüddin Kaymaz ve Mecdüddin İbnü'l-Esir ile beraber Musul'a döndü. Askerlerin bir kısmını yanı-

na alırken bir kısmını da kardeşi II. İmâdüddin'e bıraktı. el-Melikü'l-Âdil ile barış yapılmasını istedi. Düneysir'de buldukları sırada Mecdüddin'i yanına çağırıp vasiyetini yazdırdı. Ardından Musul'a hareket etti. 27 veya 29 Şâban 589'da (28 veya 30 Ağustos 1193) burada vefat etti, Musul'da kendi yaptırdığı medresenin içindeki türbeye defnedildi. Vasiyeti uyarınca yerine oğlu Nüreddin Arslanşah geçti.

Zengîler hânedanının son büyük hükümdarlarından olan Mesud dedesi I. İmâdüddin Zengî'ye çok benzerdi. Dindar, hayır sever, güzel ahlâklı, cömert, şefkatli ve merhametli bir hükümdardı. Halkın derdiyle dertlenir, onların üzüntülerini paylaşır ve sıkıntılarını hafifletmek için çalışırdı. Devlete hizmet etmiş kişilere ayrı bir sevgi beslerdi. Hac farızasını yerine getirdiği sırada Şeyh Ömer en-Nesâî'ye intisap etmişti. İmar faaliyetleriyle de ilgilenen Mesud, Musul'da hükümet konağı karşısında yaptırdığı büyük bir medreseyi (el-Medresetü'l-Garbiyye) Şâfiî ve Hanefî fakihlerine tahsis etmişti.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), [baskı yeri ve tarihi yok] (ed-Dârü'l-kavmiyye), s. 350, 637; a.mlf., *el-Berku's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, s. 16, 62; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 139, 363, 420, 421, 427, 429, 463, 473-475, 482, 489, 499, 504, 509, 511, 513, 516, 517; XII, 57-61, 98, 101, 335; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 76, 152-153, 181, 185-189; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultâniyye* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1964, tür.yer.; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I, 328, 364, 365, 367, 378, 384, 421, 423, 434, 435; II, 457-458; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, III, 47-48; ayrıca bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, II, 167, 337, 378, 381, 383, 414; III, 60, 63, 75, 77-82, 114, 142, 198, 200, 201, 237; IV, 296, 412, 414, 415; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 203-209; ayrıca bk. İndeks; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, III, 16-25, 151; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 47-51, 192, 219, 231, 261-262; a.mlf., "Eyyübîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 316-320; Coşkun Alptekin, "Musul Atabegliği", a.e., VII, 565-566; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 190; Gülay Ögün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, s. 56, 59, 62, 65-80, 92, 93, 98, 100; K. V. Zetterstéen, "Mes'ûd", İA, VIII, 134-135; R. Stephen Humphreys, "Mas'ûd b. Mawdûd b. Zangi", *EI* (İng.), VI, 780-782; D. S. Richards, "Şalâh al-Dîn", a.e., VIII, 911 vd.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MES'ÜD b. MUHAMMED TAPAR

(مسعود بن محمد تبار)

Ebü'l-Feth Gıyâsüddin Mes'ûd
b. Muhammed Tapar b. Melikşâh
(ö. 547/1152)

Irak Selçuklu hükümdarı
(1134-1152).

3 Zilkade 502'de (4 Haziran 1109) doğdu. Sultan Muhammed Tapar'ın oğludur. Henüz üç yaşında iken Türk devlet geleceğine göre merkezi Musul olan el-Cezîre valiliğine gönderildi ve Mevdûd b. Altuntegin kendisine atabeg tayin edildi. Emîr Mevdûd'un 507 (1113) yılında Dimaşk'ta Bâtınîler tarafından öldürülmesi üzerine yerine getirilen Aksungur el-Porsukî başarısız olamadığından azledildi. Cüyüş Beg unvanlı Emîr Ay-aba Mesud'un üçüncü atabegi oldu. Sultan Muhammed Tapar öldüğünde (511/1118) Mesud atabegiyile birlikte Musul'da bulunuyordu.

Muhammed Tapar'ın yerine geçen büyük oğlu Sultan Mahmud'un yönetime hemen hâkim olamaması üzerine Cüyüş Beg diğer bazı emirlerin tahrikiyle Mesud'u ağabeyinin yerine geçirmek için harekete geçti. Ancak Sultan Mahmud'un kumandanı Mengü Pars karşısında başarı gösteremedi. Bununla birlikte el-Cezîre'ye ilâveten Azerbaycan'ın Mesud'a verilmesini sağladı. Fakat bu Cüyüş Beg'i pek tatmin etmedi. 514'te (1120) Mesud adına yeni bir isyan çıkaran Cüyüş Beg, Hermedan'ın batısındaki Esedâbâd Geçidi yakınında yapılan savaşta bozguna uğradı. Sultan Mahmud kardeşinin hayatını bağışladı ve yeni bir ayaklanma olmaması için onu yanında alıkoymdu. 521 (1127) yılında Rey şehrinde bulunan amcası Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in huzuruna giden Mahmud'un yanında kardeşleri Tuğrul ile Mesud da vardı. Merv'e dönerken Tuğrul ile Mesud'u da beraberinde götürülen Sultan Sencer, Mesud'u Cürcân valiliğine tayin etti. Mesud, Cürcân'ın merkezi Esterâbâd'da yaklaşık üç yıl oturdu.

Mesud, Sultan Mahmud 525 (1131) yılında ölünce tahtı ele geçirmek için yeniden harekete geçti. Şehrîzor yöresi hâkimi Arslantaş oğlu Kırçak'ın yardımı ile topladığı 10.000 kişilik bir ordu ile sultanlığını Abbâsî halifesi tasdik ettirmek için Bağdat'a gitti. Bu sırada Sultan Sencer duruma hâkim olmak maksadıyla Merv'den Rey'e gelmişti. Bunun üzeri-

ne Bağdat'ta ona karşı bir ittifak doğdu. Buna göre Mesud sultan, kardeşi Selçuk onun veliahdı olacak, Karaca da beylerbeyiliğe getirilecekti. Bütün gücüyle halifelığe eski kuvvetini kazandırmaya çalışan Halife Müsterşid-Billâh da yapacağı maddî yardıma karşılık İrâk-ı Arab'a hâkim olacaktı. Sultan Sencer, Mesud'un halife ile anlaştığını duyunca Rey'den Hemedan'a geldi ve Azerbaycan'a gitmekte olan yeğenin yolunu kesti; Kirmanşah'ın kuzeydoğusunda Dinever yakınında ceyran eden savaşta Mesud yenildi (8 Receb 526 / 25 Mayıs 1132). Sencer savaş meydanından uzaklaşan yeğeni yanına çağırarak ona şefkatle davrandı ve merkezi Gence olan Arrân valiliğine tayin etti. Irak Selçuklu sultanlığına diğer yeğeni Tuğrul'u getirdi. Mesud ve Mahmud'un oğlu Dâvud, Tuğrul'un hükümdarlığını tanımamakla birlikte üzerlerine gelen Tuğrul ile savaşıma cesareti gösteremediler. İlk önce atabegi Aksungur el-Ahmedî ile Dâvud, ardından Mesud Bağdat'a giderek Tuğrul'a karşı halifeyle bir antlaşma yaptılar. Antlaşmaya göre halife sefere katılmayıp sadece asker gönderecekti. Mesud, Merâga hâkimi Aksungur el-Ahmedî ile birlikte Azerbaycan'a gitti; orada Tuğrul'un beylerine karşı bazı başarılar elde ettikten sonra Hemedan'a yürüyüp az bir askerle karşısına çıkan Sultan Tuğrul'u yenilgiye uğrattı (Şâban 527 / Haziran 1133). Mesud, Rey'e giden Sultan Tuğrul'u oradan da uzaklaştırdı ve onu Taberistan melikine sığınmak zorunda bıraktı. Ardından Hemedan'a döndü.

528 (1134) baharında isyan çıkaran yeğeni Melik Dâvud'u sığındığı Revândiz Kalesi'nde kuşattı. Fakat bu sırada Sultan Tuğrul da Taberistan'dan ayrılarak asker topladı ve Mesud'un emrindeki beylerden bazılarını kendi tarafına çekti. Mesud, Tuğrul'u Kazvin civarında karşıladı; ancak emirlerinden bir kısmı kardeşinin tarafına geçince bozgun halinde geri çekildi (Ramazan 528 / Temmuz 1134) ve halifeden izin alarak Bağdat'a gitti. Mesud, Halife Müsterşid-Billâh ile anlaşıp Tuğrul'a karşı yeniden savaşmak istiyordu. Fakat halife, Sultan Tuğrul'a gücenerek kendi hizmetine giren bazı kumandanların daha sonra Tuğrul ile tekrar anlaşması ve bir kısmının Sultan Mesud'a sığınması üzerine bunların kendisine iadesini istedi. Mesud bu talebi geri çevirince halifeyle arası açıldı. Halife, Mesud'a değerli hediyeler gönderip Bağdat'tan ayrılmasını bir-

kaç defa rica ettiyse de Mesud dinlemedi. Müsterşid-Billâh onu şehirden zorla uzaklaştırmak için harekete geçmek üzere iken Sultan Tuğrul'un ölüm haberini alan Mesud (Muharrem 529 / Kasım 1134), Azerbaycan'da bulunan Dâvud'dan önce Hemedan'a varmak için hemen yola çıktı ve yeğeni gelmeden Hemedan'a ulaştı. Emirler de ona itaat ettiler. Mesud, Hemedan'a gelişinin ertesi günü Irak Selçuklu tahtına oturdu (Muharrem 529 / Kasım 1134).

Yeni hükümdar, ilk iş olarak Dâvud'dan gelebilecek tehlikeyi önlemek için onu kızıyla evlendirip veliaht ilân etti. Azerbaycan'da bazı yerleri ve Ahlat-Bitlis bölgesini kendisine iktâ etti. Tuğrul'un atabegi Karasungur'un beylerbeyi olarak görevde kalması Mesud'un sadık emîri Bâzdâr Yarınkuş'un hoşuna gitmedi. Onun tesirinde kalan Mîrâhur Kızıl, Zencan hâkimi Sungur, Çavlı gibi emîrler de Sultan Mesud'un hizmetinden ayrıldılar. Sultan üzerlerine yürüyerek onları yenince hep birlikte Halife Müsterşid-Billâh'a gittiler ve onu Mesud'a saldırmaya teşvik ettiler. Müsterşid-Billâh, Sultan Mesud'a karşı sefer kararı aldı ve Mesud'un adının hutbelerinde okunmasına son verildi.

Sultan Mesud ile savaşmak üzere Bağdat'tan ayrılan halifenin yanında başlıca devlet erkânından başka Bağdat'ın tanınmış âlim ve şairleri de vardı. Sayısı yolda ancak 7000'i bulan ordusunun bir kısmını Selçuklu emirlerinin askerleri oluşturuyordu. Halife, ordusuyla kendisine katılmak için biraz beklemesini rica eden Azerbaycan Meliki Dâvud'un sözlerini dinlemediği gibi ordusunun mevcudunun 5000'e inmesine de önem vermedi. İki ordu Hemedan civarında karşı karşıya geldi (10 Ramazan 529 / 24 Haziran 1135). Halifenin safındaki Türkler sultanın tarafına geçti. Halifeyi, yanındaki devlet erkânını, âlim ve şairleri, askerlerinin geri kalan kısmını esir alan Sultan Mesud halifeye saygı ile davrandı, onu da yanına alıp yeğeni Dâvud'u te'dip için Azerbaycan'a gitti. Merâga şehri yakınında kurulan ordugâhta Halife Müsterşid-Billâh ile Selçuklu hükümdarı arasında halifenin tazminat ödemesi, asker beslememesi ve sarayından çıkarmaması şartıyla antlaşma yapıldı. Fakat çok geçmeden halifenin çadırına hücum eden Bâtınîler Müsterşid-Billâh'ı öldürdüler. Bazı kaynaklarda halifenin Sultan Sencer'in emriyle öldürüldüğü, Mesud'un da bundan haberdar olduğu

ileri sürülmektedir. Sultan Mesud, Müsterşid-Billâh'ın yerine veliahdı olan oğlu Râşid-Billâh'ın hilâfete geçmesini kabul etmedi ve yalnız dinî işlerle meşgul olacak bir halife isteğini bildirdi. Müsterşid-Billâh'ın veziri Zeynebî, Müstazhir-Billâh'ın oğlu Ebû Abdullah Muhammed'in gerekli vasıfları haiz olduğunu söyleyerek halifelik makamına geçirilmesini teklif etti.

Bu sırada Dâvud, Sultan Mesud'un önünden çekilerek askerleriyle Bağdat'a gelmişti. Daha sonra Bâzdâr Yarınkuş, İsfahan Valisi Alp Kuş el-Kebîr, Porsuk'un oğlu, Merâga hâkimi Aksungur el-Ahmedî'nin oğlu ve Hille Emîri Dübeys b. Sadaka Bağdat'a geldi. Melikşah'ın Aksungur adlı emîrinin oğlu olan Musul Halap hâkimi İmâdüddin Zengî de Mesud'un kuvvetlenmesinden en fazla telâşa kapılan emirlerdendi. Güçlü bir sultanın ülkesini elinden almasından kaygılandığı için Dâvud'un hükümdar olmasını istiyor ve bu maksatla onu ve emirlerini gizlice sultana karşı kışkırtıyordu. Öte yandan Râşid-Billâh da Mesud'un hükümdarlığını tanımamış, adını hutbelerden çıkartmış ve Dâvud adına hutbe okutmuştu. Bunları haber alan Mesud Bağdat'a giderek şehri kuşattı. Elli gün süren kuşatmanın sonlarına doğru şehirde karışıklıklar çıktı. Râşid-Billâh ile müttefikleri arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Emirler birer birer Bağdat'tan uzaklaştılar. Râşid-Billâh da tehlikenin yaklaştığını görünce hazinesini yanına alıp adamlarıyla birlikte müttefiki Atabeg İmâdüddin Zengî'nin arkasından Musul'a gitti. Ancak sultandan korkan atabeg ona yardım etmedi. Bunun üzerine Azerbaycan'a Dâvud'un yanına gitmek zorunda kaldı. Ertesi gün Bağdat'a giren (530/1136) Sultan Mesud korku içindeki halka iyi davrandı. Râşid-Billâh hal'edilerek Müstazhir-Billâh'ın oğlu Ebû Abdullah Muhammed, Muktefi-Liemrillâh lakabıyla halifelik makamına geçirildi. Sultan Mesud, Râşid ve Dâvud'u destekleyen âsi emirleri bağışladı, hatta bazılarının dirliklerini arttırdı.

Sultan Mesud'un Bağdat'tan Hemedan'a dönüşünde Pars Valisi Pars-aba'nın (Apa) isyan hazırlığı yaptığını öğrendi. Pars-aba, hükümdarlığını tanımadığı Sultan Mesud'un kendisini cezalandırmadan önce onu tahttan uzaklaştırmak ve yerine Dâvud'u geçirmek için eski halife Râşid'in de dahil olduğu bir ittifak meydana getirdi. 532 yılı Şâban ayında (Nisan-

Mayıs 1138) Hemedan yöresinde Gürşenbe'de yapılan savaşta Pars-aba yenilip esir alındı ve öldürüldü. Bunu duyan Hüzistan Nâibi Emîr Boz-aba da Pars-aba'nın intikamını almak için Sultan Mesud'un ordusuna baskın düzenledi ve çadırlarından çıkardığı on iki emîri öldürdü. Sultan Mesud, Atabeg Karasungur ve diğer beyler Azerbaycan'a çekilmek zorunda kaldılar. Boz-aba, Dâvud, Râşid, Hârizmşah ve diğerleri Hemedan'da toplandıysa da sonuç alamayıp dağıldılar. Fars'a bir an önce sahip olmayı arzu eden Boz-aba hemen oraya gitti. İsfahan'ı almak isteyen Dâvud'a refakat eden Râşid ise şehrin yakınlarında Bâtınîler tarafından öldürüldü (26 Ramazan 532 / 7 Haziran 1138).

Mesud 532'de (1138) Kemâleddin Muhammed el-Hâzin'i vezir tayin etti. Dirayetli bir devlet adamı olan Kemâleddin kısa sürede işleri düzeltti, özellikle maliyeyi ıslah ederek gelirleri arttırdı. Ancak emîrleri küçümsemesi ve sultan üzerinde büyük nüfuzu bulunan Karasungur'un bertaraf edilmesi için çalışması kendi hayatına mal olduğu gibi sultanı da zor durumda bıraktı. Arrân'ın ve bazı Azerbaycan yörelerinin sahibi olan Karasungur, yanına Selçuk ve Dâvud'u da alıp 10.000 atlı ile Hemedan'a geldi, Kemâleddin'in kendisine teslim edilmesini istedi, aksi takdirde başka bir sultanın hizmetine gireceğini bildirdi. Sultan, emîrlerinden çoğunun Karasungur ile birlikte olduğunu görünce Kemâleddin'i feda etmek mecburiyetinde kaldı (Şevval 533 / Haziran 1139). Bu durum Karasungur'un cüretini arttırırken sultanın itibarını sarstı.

Sultan Mesud kış aylarını, o zamanlar İslâm âleminin ilim ve ticaret merkezi olmasının yanında en büyük eğlence merkezi olan Bağdat'ta geçirirdi. 538 (1143) sonbaharında Bağdat'a gelmesi ise Musul-Halep Emîri Atabeg İmâdüddin Zengî üzerine bir sefer düzenlemek amacına yöneliktir. Çünkü Mesud'un kuvvetli şahsiyetinden çekinen İmâdüddin Zengî sultana karşı olan muhalefet ve isyan hareketlerini bir şekilde desteklemişti. Zengî, Mesud'un harekete geçeceği sırada 100.000 altın vereceğini ve büyük oğlu Seyfeddin Gazi'nin hizmetinde bulunacağını bildirerek sultanın gönlünü aldı. Esasen sultan da Haçlılar'la başarılı mücadelelerde bulunan İmâdüddin Zengî'nin gücünü kırmak istemiyordu. Aynı yıl sultanın yeğeni Dâvud Tebriz'de Bâtınîler tarafından öldürüldü.

Sultanın Has Bey'e olan sevgisi yüzünden hayatını tehlikede gören Emîr Toga-

yürek oğlu Hâcib Abdurrahman'ın teşebbüsüyle Rey Valisi Abbas, Fars ve Hüzistan Valisi Boz-aba arasında bir ittifak kuruldu. Buna göre sultandan emin olmak için aralarından biri askerleriyle birlikte onun yanında bulunacaktı. Ayrıca Boz-aba'nın veziri de sultanın veziri olacaktı. Sultan Mesud bu şartları kabul etti, fakat onları ortadan kaldırmak için de bir plan hazırladı. Has Bey, Zengî Candar'ın yardımıyla Hâcib Abdurrahman'ı öldürdü. Bunu Bağdat'ta haber alan sultan da Rey Valisi Abbas'ı katletti. Fars hâkimi Boz-aba sultanın uyarılarını dinlemeyip harekete geçti. Sultan Mahmud'un oğullarından Muhammed'i veya Melikşah ile birlikte her ikisini İsfahan'da büyük sultan Alparslan'a ait tahta oturtup Hemedan'a doğru yola çıktı. Sultan Mesud yardıma gelmesi için Has Bey'e ardarda ulaklar gönderdi. İki ordu Hemedan yakınlarındaki Karategin çayırığında karşılaştı. Yapılan savaşta sultan ordusunun sağ ve sol kolları bozguna uğradıysa da Boz-aba'nın esir düşmesi üzerine ordusu yenildi ve kendisi de öldürüldü (542/1147). Böylece Sultan Mesud parlak bir zafer kazanmış, dirayet ve iktidarını ispat etmiş oldu. Bu olayın ardından devletin idaresini kendi yetiştirdiği Türkmen asıllı Has Bey'e vermesi ve bir iki emîri öldürtmesi yüzünden Alp Kuş Künehar, İldeniz, Kaymaz, Korkut, Torumtay ve diğer emîrler Melik Muhammed etrafında toplanıp yeni bir muhalefet grubu oluşturarak Bağdat'a gittiler, ancak halifeden yüz bulamadılar. Sultan Mesud, âsi emîrleri te'dip etmek için Bağdat'a gitmek üzere yola çıktığı sırada amcası Sencer'in Rey'e geldiğini haber alınca Bağdat yerine Rey'e geçti. Sencer yeğeninin gelişinden çok memnun kaldı, ona hil'at giydirdi. Mesud daha sonra Has Bey ve veziriyle birlikte Bağdat'a gitti. Burada âsi emîrler Mesud'un huzuruna çıkarak af dilediler, sultan da dirliklerini geri vermek suretiyle onları bağışladıktan sonra Hemedan'a döndü. Ardından Sâve ve Tebriz gibi şehirleri dolaştı, bu arada Merâga'yı kuşatarak iki günde teslim aldı. Sultan Mesud 546 (1151) yılında çok sevdiği Bağdat'a gidip bahar gelince yine Hemedan'a döndü. Fakat çok geçmeden hastalandı ve bir hafta sonra vefat etti (1 Receb 547 / 2 Ekim 1152). 21 veya 22 Cemâziyelâhîr 547'de (23 veya 24 Eylül 1152) öldüğü de rivayet edilir. Cemâleddin İkbâl el-Hâdim'in yaptırdığı medresede gömüldü.

Dirayetli bir hükümdar olan Sultan Mesud, Doğu Anadolu beyliklerini (Saltuklular, Ahlatşahlar, Doğan Arslan oğulları, Artuklular), Zengîler'i ve Mezyediler'i devlete yeniden bağladığı gibi bir tehlike kaynağı oluşturmaması için Abbâsi halifeliliğiyle ilgili bazı tedbirler almış, bu çerçevede halifelerin hangi hizmet için olursa olsun Türk memlûkü kullanamayacaklarını hükme bağlamıştı. Çünkü o dönemlerde İslâm âleminde Türkler askerlik sanatında rakipsiz sayılıyordu. Sultan Mesud halka karşı şefkatli ve âdildi. Onun çok cömert olduğu ve kin tutmadığı kaydedilmektedir. Sultan Mesud mizahtan hoşlanıyor, eğlenmeyi seviyordu. Kışları Bağdat'a gitmesi Hemedan'ın dondurucu soğuğundan kurtulmanın yanında daha ziyade eğlenmek içindi. Hille Emîri Dübey b. Sadaka'nın kızı Arab Hatun'dan (asıl adı Seferi Hatun) doğmuş olan oğlu Melikşah'ın âkıbeti meçhuldür. Kızlarından Fatma Hatun, Halife Muktefi ile, Gevher Hatun yeğeni Melik Muhammed ile evliydi. İbnü'l-Esir, onun ölümüyle Selçuklu hânedanının ikbal ve saadet döneminin son bulduğunu, ondan sonra güven duyulan ve saygı gösterilen bir kimsenin çıkmadığını söyler (*el-Kâmil*, XI, 160).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), tür.yer.; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfirîkin*, British Museum, Or., nr. 5803, vr. 165^{a-b}, 166^{a-b}; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 217-222; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, IX, 217, 225; X, tür.yer.; Râvendî, *Râhatü's-sudûr*, s. 221-249; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; a.m.f., *et-Târîhu'l-bâhîr fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, tür.yer.; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), tür.yer.; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, tür.yer.; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 250, 258, 260, 264; *Ahğbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 106, 111, 112, 115, 119-121, 133, 136-137, 149-150, 160, 171, 287, 431; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 200-202; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, bk. İndeks; Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II/5, s. 112-135; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Strange), s. 464-468; Mîrhând, *Ravzâtü's-sâfâ*, Lucknov 1332, IV, 114-117; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954, II, tür.yer.; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-İrâk fi'l-'aşri's-Selcûki*, Bağdad 1385/1965, s. 91, 93, 100, 101, 104-110, 184-185, 212, 421; C. L. Klausner, *The Seljuk Vizirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, bk. İndeks; Faruk Sümer, "Mes'ud", *İA*, VIII, 134-141; C. E. Bosworth, "Mas'ud b. Muḥammad b. Malikshāh", *EP* (İng.). VI, 782.